

ФІЛОСОФІЯ

УДК 37.013.73 - 044.922

Мозгова Н.Г.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

ПОСТНЕКЛАСИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В ОСВІТІ: ЗМІСТ ТА ЗНАЧЕННЯ

Стаття присвячена розгляду проблем постнекласичної трансформації сучасної освіти й специфіки переходу до нового типу мислення – складного нелінійного мислення. Відображено специфіку сучасної кризи в науці, як гуманітарної революції, що розглядає духовні, інтелектуальні, психічні реалії і можливості людини як особливого стратегічного ресурсу. Здійснена спроба дослідити феномен нелінійного мислення, що формує здібності особистості адекватно сприймати, аналізувати, досягати поставленої мети у складному нелінійному, самоорганізованому світі. Доведено, що в сучасному освітньому процесі відбувається перегляд змісту соціальних ролей як учнів, так і вчителів, а також змінюється роль і функції навчального тексту як такого.

***Ключові слова:** епоха біфуркації, гуманітарна революція, трансформація освіти, нелінійне мислення, інноваційні якості особистості.*

***Мозговая Н.Г. Постнеклассические трансформации в образовании: содержание и значение.** Статья посвящена рассмотрению проблем постнеклассической трансформации образования и специфике перехода к новому типу мышления – сложному нелинейному мышлению. Отражена специфика современного кризиса в науке как гуманитарной революции, которая рассматривает духовные, интеллектуальные, психические реалии и возможности человека в качестве особого стратегического ресурса. Осуществлена попытка исследовать феномен нелинейного мышления, формирующего способности адекватно воспринимать, анализировать и достигать поставленной цели в сложном нелинейном самоорганизующемся мире. Доказано, что в современном образовательном процессе происходит пересмотр содержания социальных ролей как ученика, так и учителя, а также изменяется роль и функции учебного текста как такового.*

***Ключевые слова:** эпоха бифуркации, гуманитарная революция, трансформация образования, нелинейное мышление, инновационные качества личности.*

Mozghova N. Post-non-classical transformations in education: content and significance. The article is devoted to the problems of post-non-classical transformation of modern education and the specifics of the transition to a new type of thinking – complex nonlinear thinking. The specifics of the current crisis in science are reflected as a humanitarian revolution that considers the spiritual, intellectual, mental realities and capabilities of man as a special strategic resource. An attempt is made to investigate the phenomenon of nonlinear thinking, which forms the ability of the individual to adequately perceive, analyze, and achieve the goal in a complex nonlinear, self-organized world. It has been proved that in the modern educational process a revision of the content of social roles of both students and teachers is taking place, as well as the role and functions of the educational text as such are changing.

Key words: bifurcation era, humanitarian revolution, transformation of education, nonlinear thinking, innovative personality traits.

Постановка проблеми. На зламі XX-XXI століть відбувся кардинальний перегляд світоглядних і пізнавальних принципів: на зміну інтересу до вивчення техніки прийшло дослідження проблем буття людини, способів її мислення, а також її бажань, оман, розчарувань і перемог. Особливо важливу роль у цих всіх процесах відіграє сьогодні освіта. І тому у цьому контексті необхідно окреслити головні віхи постнекласичної трансформації сучасної освіти. Зокрема, необхідно показати постнекласичну трансформацію загальнолюдських освітніх імперативів, а також перехід в освіті до нового типу мислення – складного нелінійного мислення.

Наш час характеризується як епоха біфуркації, епоха глобальних змін у всіх сферах людського життя. Ця постійно змінювана соціальна середина вимагає спеціально підготовлених молодих людей і постійно висуває певні вимоги як до рівня компетентностей тієї чи іншої особи, так і до її людських якостей, здібностей сприймати зміни та впливати на них. Дані процеси вимагають перегляду засобів трансляції людського досвіду і знань в таких умовах, коли ці знання дуже швидко стають застарілими. Ключовим моментом в даній ситуації виступає освіта, яка розуміється і як соціальний інститут, і як система особистісного самовираження та самовдосконалення.

Мета дослідження. Заявлена проблематика потребує поглибленого вивчення головних віх постнекласичної трансформації сучасної освіти, зокрема перехід в освіті до нового типу мислення – складного нелінійного мислення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні в науці відбувся перехід до людиновимірних об'єктів, які є складними системами. Такі системи самоорганізуються і являються нелінійними, нерівновагими, відкритими. На зламі віків все більше значення набувають негуманітарні науки про людину – нанобіологія, генетика, гена інженерія, наномедицина, нанофармакологія. В епоху постмодерна наука стає нерозривною з технологією, тобто сучасна технонаука поступово перетворюється в рушій економічного зростання суспільства. Таким чином, якщо попередні наукові революції були направлені на оволодіння речовиною та енергією, то сучасна інформаційно-технологічна революція розглядає духовні, інтелектуальні, психічні реалії і можливості людини як особливого стратегічного ресурсу.

Сучасна криза в науці, яка отримала назву гуманітарної революції – це, насамперед, криза світоглядних засад та парадигмальних принципів, яка відбулась внаслідок зміщення смислового акценту від природничо-наукового до інформаційно-гуманітарного дискурсу, що, у свою чергу, призвело до зміни у розумінні соціальної ролі всього комплексу людинознавчих наук. В даній ситуації знання самі по собі та передача їх наступним поколінням через освіту, ще не гарантує безпеку особистості щодо перебування її у сучасному світі, а також не є єдиним гарантом особистісного й соціального розвитку. Отриманні знання повинні відповідати моральній самосвідомості кожної окремої особистості, а також моральним цінностям й установкам того суспільства, в якому вона існує. Отже, знання не можуть передаватися самі по собі, а лише у єдності із соціально-культурними та особистісними цінностями. У цьому сенсі проблеми, які породжені сучасним розвитком науки, в певному відношенні редукуються до проблем освіти.

В сучасному суспільстві ключовою проблемою освіти стає не передача знань, а інноваційні якості особистості, її здатність сприймати і створювати щось нове і раніш невідоме. Але щоб сьогодні суттєво переорієнтувати всю систему освіти, необхідно подолати деякі негативні стереотипи в ній самій. Зокрема, якщо постнекласичному періоду розвитку науки відповідає новий тип мислення, а саме, складне нелінійне мислення, то проблема його формування покладається саме на систему сучасної освіти.

Під нелінійним мисленням ми розуміємо здібність особистості адекватно сприймати і аналізувати, приймати рішення і досягати поставленої мети у складному нелінійному, самоорганізованому світі. «Нелінійне мислення стає мисленням сучасної культури. У великій мірі цьому сприяють філософські підстави такого мислення, адже принципи становлення, розвитку, цілісності, багатоваріантності, свободи вибору як найкраще відповідають розумінню людського життя, що було задовго усвідомлене в класичній та некласичній філософії, але лише нещодавно увійшло у сферу методологічної свідомості постнекласичної науки» [2, с. 94]. У цьому контексті, на нашу думку, в майбутніх системах освіти необхідно позбутися розсіяних і розрізнених знань у природничих і гуманітарних науках, щоб прояснити багатомірність і складність людини як такої.

Слід зауважити, що складним і нелінійним світ був завжди, але сприйняття його таким поступово формувалось спочатку у природничо-науковому, а згодом і у соціальному пізнанні. У соціальному знанні зразком лінійного мислення можна вважати теорії соціального детермінізму К. Маркса, О. Конта, У. Ростоу. Дуже потужні стереотипи лінійного мислення на сьогодні лишаяться у буденному житті, у міжособистісних відносинах. Для лінійномислячого керівника є неможливою його критика зі сторони підлеглого. Що ж до освіти, то домінування репродуктивного мислення над креативністю, зубріння над вільною думкою, непорушність авторитету вчителя, жорсткість та авторитарність у відносинах між учителем та учнем, рання вікова профорієнтація та диференціація учнів за рівнем підготовки – ось характерні ознаки лінійного підходу до освіти. Таке домінування суспільного над індивідуальним, влади соціуму над свободою особистості є звичним станом функціонування освіти. Слід підкреслити, що тенденції лінійного мислення в освіті досі лишаяться достатньо

впливовими, не зважаючи на те, що наукове знання давно вже перейшло до неklasичної (початок ХХ ст.) і постнеklasичної (кінець ХХ ст.) парадигмам. Переосмислення даного стану відбувається саме сьогодні, тобто в період постнекласики, а саме з переходом до вивчення складних нелінійних людиномірних систем.

Слід підкреслити, що на зорі людства, лінійний підхід до освіти був закономірним, більш того абсолютно необхідним етапом її розвитку. Як наголошує І. Ілліч [3], на кожному етапі розвитку суспільства освіта виконує певне «соціальне замовлення» щодо особистості, остання має задовольняти невідкладні соціальні потреби. Таке замовлення, як правило, повністю відповідає уявленням правлячої еліти про соціальний розвиток, який реалізується в інтересах цієї ж еліти. Слід підкреслити, що на кожному етапі розвитку освіти існує суттєва відмінність у відношеннях між учителем, учнем та засобами навчання.

Зокрема, виникнення інституту релігії в історії людства паралельно супроводжувалось виникненням феномену освіти й зокрема такого її соціально-культурного інституту як школа. Адже школа й загалом освіта виникають там і тоді, де й коли з'являється проблема дослівної трансляції священних текстів. Адже, первісне суспільство не знає феномену школи і проявляється це у двох значеннях. По-перше, у первісному суспільстві не існує такої інституційної структури, яка б спеціалізувалась на передачі будь-яких знань і звідси немає трансляторів знань, тобто вчительського прошарку. Весь процес трансляції культурних цінностей у первісному суспільстві є вплетеним у світ повсякденних ритуалів, обрядів і церемоній. По-друге, не існує школи як певного буфера, який поєднує знання й життя, тобто немає школи як репетиції життя, воно (життя) виступає тут у якості школи.

Отже, школа (освіта) виникає як мистецтво трансляції чужого тексту як такого. Тому з самого початку шкільний учитель – це насамперед жрець, який стоїть на охороні канонізованого тексту і який має забезпечити із покоління в покоління точну трансляцію священного текстового знання. Саме тому перші школи були насамперед школами зубріння. Зубріння як єдиний шлях точної трансляції священного тексту, який був відчужений від життєво-практичних смислів. З даного елемента (зубріння) починається й сучасна школа, адже одне з основних завдань, якому повинен навчитись учень – це активізація усієї своєї волі з метою набуття навиків відтворювати будь-який текст з максимально високим рівнем точності.

Учительство як професія і соціальний феномен вперше виникає у формі жрецтва. Образ жреця – це і є образ учителя в прадавніх культурах. Саме жрецький прошарок вперше в історії культури набуває соціальної ролі посередника між сакральним й профанським, і ця особлива роль тепер починає покладатись на учителя. Релігійний храм починає виступати у якості шкільного майданчика, а поділ світу на сакральний та профанський стає тим поділом, виникнення якого породжує необхідність появи освіти. Тому школа у своїх ранніх формах завжди виступала як релігійна, а не світська інституція, сутність якої полягала у трансляції священного знання із світу сакрального у світ профанський.

Навіть до сьогодні збереглися два зрізи значення слова «учитель». З одного боку, учитель – це одна з найбільш розповсюджених, масових, профанських професій, зміст

якої полягає у трансляції учням певних культурних знань. З другого боку, учитель – це духовний наставник, «гуру», духовна місія якого полягає у поєднанні сакрального з профанським.

На кожному етапі розвитку освіти існує суттєва відмінність у відношеннях між учителем, учнем та засобами навчання. Зокрема, суттєво відмінними у древніх цивілізаціях були відношення між учнем й учителем. «Сакралізація відношень «учитель-учень» та знання приводить до того, що в рамках традиційної культури «священнокнижжя» не допускається ніяких запитань учнем учителя в ході навчання. ...Жодному учню і в голову не спаде проявити цікавість, допитливість, гостроту критично-рефлексивного розуму або угледіти який-небудь сумнів в словах учителя» [5, с. 31]. Отже, парадокс перших в історії людства шкіл полягав у тому, що не лише процес навчання, але й сам учень розглядався виключно як засіб збереження священних текстів. Учень – це та жива істота, за допомогою якої ставало можливим збереження й трансляція із покоління в покоління величезного масиву священних текстів. Але при цьому далеко не знання, яке містилось в тексті було метою й смислом освіти, а сам текст, сам характер зчеплення та послідовності слів. «Для людини давніх цивілізацій вищий зміст освіти, найвища навчальна цінність – не освіта та духовне вдосконалення учня, і навіть не трансляція знань, а лише трансляція деякої священної текстової послідовності вираження знань. Учень тих шкіл, які створювались при храмових комплексах найбільш древніх цивілізацій, засвоював, таким чином, не просто знання, а їхню священну послідовність» [4, с.524].

Отже, і учитель, і засоби навчання в цілому втілювали собою силу, а точніше владу, яка уособлювала пригноблення, а учень – завжди лишався пригнобленим останньою і виконував функцію того резервуару, який наповнювався лише тими знаннями, які потрібні були цій владі. Звідси випливає проблема подолання відчуження в процесі навчання і розгляд освіти як практики свободи.

Освіта як практика свободи сьогодні протиставляється освіті як практиці домінування (влади). Знання сьогодні не є сумою непорушних істин, вони є варіативними й змінними, а учитель не є недосяжним ментором, а виступає у якості одного із ефективних комунікаторів. Від учителя – транслятора інформації необхідно перейти до вчителя – дослідника. Менторська роль учителя безповоротно застаріла і залишилась далеко позаду. У зв'язку з цим кардинально ускладнилися задачі учителя – якщо раніше це було сприяння по засвоєнню учнями певної суми знань, то тепер - це самопізнання й ефективна комунікація, тобто відбувся певний зсув зміщення цінностей у бік інноваційних якостей особистості.

З позиції постнекласичного педагогічного дискурсу і учитель, і учень, і засоби навчання є складними системами, які взаємодіють в процесі навчання і які занурені в соціальний контекст. В новій системі освіти учні не є пасивними слухачами, вони стають критичними співдослідниками в діалозі з учителем. Досягається цей діалог за рахунок створення умов для формування у вихованців креативного й критичного мислення.

Для сучасної школи навчальний текст – це всього лише засіб передачі знань. Сучасна культура освіти передбачає, що учень повинен бути вільним по відношенню до вихідного тексту, сліпо йому не слідувати, повинен тримати дистанцію по відношенню

до тексту. Крім того, сучасна цивілізація - це така цивілізація, яка заснована на ідеї інтерпретації тексту, на ідеї індивідуального відношення до нього. Таким чином, сама суть сучасної світської освіти ґрунтується на ідеї розвитку учня.

Отже, в сучасному освітньому процесі відбувається перегляд змісту соціальних ролей як учнів, так і вчителів, а також змінюється роль і функції навчального тексту як такого. І хоча в одних освітніх системах наголос робиться на інформаційному розвитку вихованців, в інших - на особистісному їх розвитку, суть справи не змінюється – в усіх розвинутих культурах метою освіти виступає учень, а освітній заклад розглядається як засіб досягнення цієї мети. Таким чином, цінності освіти можуть бути достатньо різними, але у будь-якому випадку освіта розглядається як засіб вдосконалення вихованців.

Щодо нагальних проблем в сучасній освіті України, то вони прозоро представлені в тексті Концепції Нової Української Школи (НУШ), де подана чітка аргументація необхідності здійснення змін в освітній політиці нашої держави. Зокрема зазначено, що за експертними оцінками, найбільш успішними на ринку праці в найближчий час будуть ті фахівці, які вміють навчатися впродовж всього свого життя, критично й креативно мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі тощо. Але, на жаль, українська школа сьогодні не готує до цього. Пересічний український школяр здобуває в школі застарілі знання і, як правило, спроможний лише відтворювати фрагменти несистематизованих знань, які далеко не завжди в змозі застосувати в житті.

У тексті Концепції НУШ стверджується той факт, що в Україні, як і в усьому світі, набирає ваги так зване покоління Y, або «діти тисячоліття», які народились з 1990 по 2000 рр. Погляди і спосіб життя цих дітей суттєво відрізняється від старших поколінь. Для них немає чіткого розмежування між роботою, навчанням і відпочинком. Робота не обов'язково має бути серйозною і нудною. Жити для них – це постійне творення, гармонія між зароблянням коштів, пізнанням нового, самовдосконаленням, грою та розвагою [1, с. 37].

Висновок. Отже, освіта майбутнього в українському суспільстві має бути в авангарді суспільних змін, передусім завдяки реалізації стратегії формування у вихованців ключових компетентностей – це креативного й критичного мислення. Креативність передбачає створення нових та цінних ідей, форм та результатів, це таке мислення, яке пов'язане з розв'язанням задач, що мають багато нестандартних оригінальних рішень, а також здатність до вирішення нових проблем незалежно від попереднього досвіду, здатність вдало використовувати навички, знання та досвід. Розвитку креативності сприяє критичне мислення - це мислення з компонентами і конвергентності, і дивергентності. Суттєвими елементами критичного мислення виступає сумнів, який поряд із здивуванням є головними рушіями народження ФІЛОСОФІЇ. Але це вже предмет іншого дискурсу....

Література:

1. Адаменко Н., Гончаренко К., Левицька О., Облова Л. Креативний клас – креативне місто / Н. Адаменко, К. Гончаренко, О. Левицька, Л. Облова. – К.: вид-во ТОВ «ОверПринт», - 85 с.
2. Добронравова И.С. Нелинейное и сложное мышление / Философия мышления [сборник статей] / ред. кол. Л.Н. Богатая, И.С. Добронравова, Ф.В. Лазарев. – Одесса: Печатный дом, 2013. – 444 с.
3. Иллич И. Освобождение от школ. Пропорциональность и современный мир / И. Иллич; пер. с нем. М. Чередниченко, пер. с англ. Ю. Турчаниновой, Э. Гусинского. – М.: Просвещение, 2006. – 160 с.
4. Лобок А.М. Антропология мифа./ А.М. Лобок – Екатеринбург : Банк культурной информации, 1997. – 688 с.
5. Огурцов А.П. Дисциплинарная структура науки : ее генезис и обоснование / А.П. Огурцов; Ред. П.П. Гайденко. – М.: Наука, 1988. – 256 с.

УДК 930.1

Немчинов І.Г.**Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова****РАДЯНСЬКИЙ «МІФ ЗАСНУВАННЯ»: «ЄВРАЗІЙСЬКА» АЛЬТЕРНАТИВА**

Автор вважає, що «євразійство» спробувало надати нового смислу Революції, запропонувати свою версію «міфу заснування». Втім, їхні ідеї були еклектичними та неоригінальними. Комунізм оголошений ними завершенням двохсотлітнього періоду європеїзації Росії та останнім словом Європи. Революція відкрила нову добу й тепер Росія, відкинувши комунізм й встановивши православно-євразійську ідеократію, повинна встановити в Європі «органічну добу віри». «Євразійський» лівий проєкт від початку був утопічним й приреченим на невдачу. Проте «євразійство» сприяло розширенню ідейної бази як радянського тоталітаризму, так й пострадянського авторитаризму в Росії.

Ключові слова: «міф заснування», «євразійство», більшовизм, комунізм, націоналізм, ідеократія, Євразія, всеєдність, месіанізм, тоталітаризм.

Немчинов И.Г. Советский «миф основания»: «Евразийская» альтернатива.

Автор считает, что «евразийство» попыталось придать новый смысл Революции, предложит свою версию «мифа основания». Впрочем, их идеи были эклектичными и неоригинальными. Коммунизм объявлен ими завершением двухсотлетнего периода европеизации России и последним словом Европы. Революция открыла новую эпоху и теперь Россия, отбросив коммунизм и установив православно-евразийскую идеократию, должна установить в Европе «органическую эпоху веры». «Евразийский» левый проект изначально был утопическим и обреченным на неудачу. Однако «евразийство» способствовало расширению идейной базы как советского тоталитаризма, так и постсоветского авторитаризма в России.

Ключевые слова: «миф основания», «евразийство», большевизм, коммунизм, национализм, идеократия, Евразия, всеединство, мессианизм, тоталитаризм.